

הנורמליזציה והרשות הפלסטינית

יוחנן צורף*

הסכמי הנורמליזציה שנחתמו בין ישראל לאיחוד האמירויות הערביות, בחריין ומרוקו ב־2020, חודשים אחדים לאחר שהוצגה "עסקת המאה" של נשיא ארצות הברית דאז טראמפ, היוו מהלומה קשה לפלסטינים בכלל ולרשות הפלסטינית בפרט. אש"ף והרשות השעינו במשך שנים את מדיניות החוץ שלהם על התמיכה הערבית, שנחשבה מובנת מאליה ולו כברירת מחדל, בכל עת משבר וצרה. החתימה על הסכמים אלו, אי־ההתנגדות להם ואפילו תמיכה מסוימת שלה זכו מצד מדינות מפרץ מרכזיות, ובראשן ערב הסעודית, נתפסו על ידי הרשות כנסיגה מהמחויבות רבת השנים לעניין הפלסטיני. ביטויים דוגמת "נטישה" ו"בגידה" נשמעו תדיר מפי דוברים פלסטינים רבים. בכינוס פסגה של הליגה הערבית לאחר החתימה על ההסכמים ולפי בקשת אש"ף טען נגד נציגי מדינות ערב צאאב עריקאת, שהיה אחראי על תיק המשא ומתן עם ישראל, שהם פורמים את הסולידריות הערבית בכך שהם מתעלמים מהיוזמה הערבית, הקובעת כי העולם הערבי יכיר בישראל לאחר שתיסוג מן האדמות הכבושות ותקום מדינה פלסטינית בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. יוזמה זו גובשה והוגדרה כעמדה הערבית הרשמית לפתרון הסכסוך הישראלי־ערבי, ואף קיבלה גושפנקה של כלל המדינות האסלאמיות בכינוס הוועידה האסלאמית ב־2007.

וכך העצימו 'הסכמי אברהם' את חולשתה של הרשות הפלסטינית, החריפו את הביקורת הפנימית על יו"ר הרשות אבו מאזן, האיצו את אובדן הלגיטימציה שלו ושל הרשות בקרב הציבור וכפו עליו לחדש מאמצי הפיוס עם חמאס, בר הפלוגתא החזק והמאיים ביותר בזירה הפלסטינית.

בעקבות בחירת ג'ו ביידן לנשיא ארצות הברית בנובמבר 2020 נטש אבו מאזן את מאמצי הפיוס ושב לגישה המסורתית של הישענות על ממשל אמריקאי "הוגן", בניגוד לממשל טראמפ, והעדפת תהליך מדיני על פני פיוס פנים־פלסטיני. אלא שביידן, שהחל את נשיאותו בינואר 2021, התקשה להשיב את הצדדים למסלול המדיני במתכונת התהליכים שהתקיימו לפני עידן הנשיא דונלד טראמפ, על רקע ועל שום חוסר יציבות של המערכת הפוליטית הישראלית וחוסר נכונותן של ממשלות ישראל בשנים הללו להשתלב בתהליך. לכן עיצב ממשל ביידן חבילה אזורית ובמרכזה נורמליזציה ישראלית־סעודית, בתמורה

* יוחנן צורף – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

להסכמה ישראלית על פתרון שתי המדינות. ההיגיון המסדר של התוכנית הוא גיבוש מענה לחששות ישראל מפני האיום הביטחוני עליה מצד חמאס וציר ההתנגדות בדמות חזית אזורית בהובלת ארצות הברית, וכן גיבוי בין-ערבי להחלטות שעל הרשות לקבל במסגרת הסדר עם ישראל וההתמודדות עם חמאס.

העמדה הפלסטינית הרשמית, כפי שהוצגה על ידי בכירי הרשות הפלסטינית בעשרים השנים האחרונות, נשענת על היוזמה הערבית. לכן כל עוד המדינה הפלסטינית אינה עומדת על הפרק ואין נסיגה ישראלית משטחים פלסטיניים, הרשות מתנגדת באורח מוחלט לכל הסכם נורמליזציה שאיננו מבוסס על עקרונותיה. ואולם המציאות הקיימת מאז עידן טראמפ וביתר שאת אחרי 7 באוקטובר 2023 משקפת את המצוקה הקשה שבה מצויה הרשות הפלסטינית. היא סובלת מחולשה רבה, המקשה עליה לממש את אחריותה וחובותיה במרבית התחומים שבאחריותה, ואם תתממש הנורמליזציה היא תאבד את משענתה הבלעדית כמעט – העולם הערבי. זאת משום שממשל ביידן לא תיקן את הנזקים שנגרמו לרשות עקב מדיניותו הלעומתית של ממשל טראמפ כלפיה. יתרה מזו, מזה מספר עשורים מבדלים עצמם אש"ף והרשות מארגוני ההתנגדות הפלסטינים האחרים, אך הם נותרו לטענתם בלי קלפי מיקוח. מחד גיסא, הם נטשו את המאבק המזוין אך מואשמים על ידי ארגוני ההתנגדות בדה-לגיטימציה להתנגדות מזוינת, ומאידך גיסא הם מתמודדים עם התנגדות הקהילה הבינלאומית למאבק המשפטי והדיפלומטי שהם מבקשים לנהל נגד השליטה הישראלית בשטחי הגדה המערבית, וגם נתונים לתכתיבים רבים מצד המדינות התורמות.

הרשות הפלסטינית ניתקה את קשריה עם ממשל טראמפ בשל "עסקת המאה", שאותה פירשו כפרויקט ישראלית ולא מאוזנת. בהמשך נמצאה הרשות מבודדת מהתרחשויות במזרח התיכון ומודרת מהמגעים עם המדינות שנרמלו את יחסיהן עם ישראל. ואולם לקח שנגזר מדינמיקה זו עבור הפלסטינים הוא שלא נכון להתעלם מהמציאות המתפתחת לנגד עיניהם ובניגוד לרצונם, אלא יש לבחור ברע במיעוטו ולהציג את דרישותיהם, בתקווה שחלק מהן יוגשמו.

לכן נוקטת הרשות הפלסטינית גישה חיובית, גם אם מותנית, ליוזמת ביידן. בפגישה שקיימו ביולי 2023 בעמאן אנשי אבו מאזן עם ברברה לייף, עוזרת שר החוץ האמריקאי לענייני המזרח התיכון, הותנה מבחינתם קידום הנורמליזציה עם ישראל במילוי הדרישות הבאות:

- העברת חלקים משטחי C, המצויים תחת שליטה ישראלית, לשליטה פלסטינית.

- הפסקת מוחלטת של הקמת התנחלויות חדשות ו/או חיזוק ותמיכה בהתנחלויות קיימות בשטחי הגדה המערבית.
 - חידוש הסיוע הכספי הסעודי לרשות הפלסטינית, אשר הופסק ב־2020 באורח מוחלט לאחר צמצום שהחל ב־2016. סיוע זה עמד בשיאו על כ־200 מיליון דולר.
 - פתיחה מחדש של הקונסוליה האמריקאית במזרח ירושלים, שנסגרה בעידן ממשל טראמפ הראשון, בעת העברת השגרירות האמריקאית מתל אביב למערב העיר. בידן התקשה לקיים את הבטחתו בעניין זה, בין היתר בשל התנגדות הקונגרס האמריקאי.
 - חידוש המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים בתיווך אמריקאי מנקודת הפסקתו בתקופת שר החוץ ג'ון קרי, 2013-2014.
- בראיה אמריקאית דרישות אלו מוגזמות ביותר, אולם מבחינת הרשות הם רע הכרחי בשל מרחב התמרון המצומצם שנותר לה, ומשום הצורך שלה להתחזק בזירה הפנימית. נוכח איתותים והתבטאויות של יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן ובכירים סעודים אחרים לפני באוקטובר 2023, הרכבת עלולה לעזוב את התחנה ולהותיר אותם שוב לבדם, חסרי עוצמה וכוח מול חמאס, שגם לפני 7 אוקטובר ביסס תדמית של אלטרנטיבה שלטונית.
- אחרי 7 אוקטובר נטרפו הקלפים. הנורמליזציה לא ירדה מהפרק, אך היכולת לממשה בלתי מעשית בנסיבות של מלחמה מתמשכת. הסוגיה הפלסטינית, שישראל והסעודים ראו בה ערב ה־7 באוקטובר לא יותר ממס שפתיים שיש לשלם כדי לעמוד במחויבות לפלסטינים ולקהילה הבינלאומית, הונחה מחדש על סדר היום באורח שההתעלמות ממנה עלולה להיחשב בראיה ערבית עוול לפלסטינים וניגוד לעמדה הערבית הרשמית. לכן כל חתירה לנורמליזציה מחייבת גיבוש חבילה רחבה ומורכבת, שתתחשב במציאות החדשה שנוצרה בזירה הישראלית-פלסטינית ובאזור כולו, ותשביע במידת הניתן את רצון הצדדים הנוגעים בדבר.
- הרשות הפלסטינית, שעודנה מבוהלת מהאסון שהמיט חמאס על תושבי רצועת עזה ועל הסוגיה הפלסטינית, מבדלת את עצמה מחמאס, ממעשיו וממלחמתו, אך היא פסיבית ומהססת מול יוזמות מדיניות דוגמת יוזמת הנורמליזציה. דובריה הרבים מרבים לבקר בחריפות את חמאס בערוצי תקשורת הערביים ובתקשורת הערבית הכתובה, המזהים בעיקר עם המדינות המתונות, בין היתר כדי לפגוע באהדה הציבורית לחמאס ובדימויו כ"תנועת שחרור". נוסף על כך, איראן מואשמת ביצירת מחלוקות בתוך החברה הפלסטינית ובהתערבות בעניינים לא לה.

יוזמה שהניח הנשיא ביידן על סדר היום האזורי הכילה ניסיון להתגבר על המכשול שיצרה המלחמה בפני הנורמליזציה ועל החסמים הישראליים שגבהו מאוד מאז 7 באוקטובר. ממשל ביידן ניסח מרשם ל"החייאה מחדש" של הרשות הפלסטינית, שתאפשר לה להיות מקובלת על ישראל, לשוב לייצג את העם הפלסטיני ולקבל אחריות על רצועת עזה ביום שאחרי המלחמה. מדובר לא בשיפור תפקוד הרשות בלבד אלא גם בשיפור תדמיתה בעיני הציבור – מהלך שבראיית אבו מאזן ומקורביו עלול לפגוע במעמדם ולא לצם להתפרק מנכסים. לכן הם אינם נלהבים מהרעיון, אך אין בכוחם להתנגד לו במפגיע. ממשלת ישראל מצידה מתנגדת מאז המלחמה לחידוש שליטתה של הרשות הפלסטינית ברצועת עזה, ואף מספר שרים מתוכה מדברים בגלוי על כוונה להשתלט מחדש על הרצועה ולחדש בה התיישבות ישראלית.

אשר לערב הסעודית, מאז 7 באוקטובר גברה מחויבותה הפומבית של ריאד בסוגיה הפלסטינית, ודובריה מרבים להציג הסכמה ישראלית להקמת מדינה פלסטינית כתנאי לקידום הנורמליזציה. יורש העצר הסעודי אף שב ונאחז ביוזמה הערבית והבהיר שהיא המתווה הנכון למימוש הנורמליזציה. ואולם מחויבות זו פוחתת ככל שהמלחמה בין ישראל לחמאס נמשכת, בלי סיום נראה באופק. האינטרסים הסעודיים ובראשם הרצון בכינון ברית הגנה עם ארצות הברית גוברים, כך נראה, על האינטרס לקדם פתרון לסוגיה הפלסטינית. בה בעת, קרוב לוודאי שארצות הברית לא תוותר גם היא על החבילה האזורית, הכוללת חידוש תהליך המדיני לפתרון הסוגיה הפלסטינית, ותקדם במקומה הסכם נפרד עם ריאד. הרשות הפלסטינית תקבע את עמדתה ביחס לנורמליזציה ישראלית-סעודית אחרי המלחמה ברצועת עזה, כשהעמדה הישראלית מחד גיסא ומעמד חמאס מאידך גיסא הם שינחו אותה במידה רבה. אם תתמיד ישראל בהתנגדותה לשילוב הרשות בניהול ענייני הרצועה תתקשה ארצות הברית לקדם את תהליך הנורמליזציה, ואם ישמור חמאס על משהו מכוחו ויחשב בעיני חלק מהציבור לאלטרנטיבה לא תוכל הרשות לחזור לרצועה, וממילא גם לא לייצג כבעבר את כלל הפלסטינים בהידברות מדינית. קרוב לוודאי שהביקורת הגוברת לאחרונה על חמאס מצד אינטלקטואלים פלסטינים ואנשי פת"ח, וכן הזעם הגובר מצד תושבי הרצועה, יסייעו לרשות הפלסטינית בניסיונותיה להשתלב ולחזור אל הרצועה ב"יום שאחרי". פיוס בין ארגוני, אם בכלל יושג, מבלי שיכלול שינוי בעמדות היסוד של חמאס או מה שיוותר ממנו, יקשה על הממשל האמריקאי, על ישראל וגם על ערב הסעודית לקדם את תהליך הנורמליזציה.

נראה שהרשות הפלסטינית משליכה בעת הזו את יהבה בשני ערוצים. האחד – המשך המאבק בזירה הבינלאומית כדי לזכות בעוד הכרה ובעוד חברויות במוסדות בינלאומיים רבים ככל האפשר, כדי ליצור עובדות שיעמידו את המדינה הפלסטינית במקום שהן ישראל והן ארצות הברית לא יוכלו להתעלם ממנו. זאת תוך תיאום עם ערב הסעודית ומדינות המפרץ והישענות על מחויבותן לכינון מדינה פלסטינית, שגברה מאוד בעקבות המלחמה. הערוץ השני הוא שינוי פוליטי בארצות הברית ובישראל, שיאפשר תקשורת משופרת בין ממשלת ישראל לממשל האמריקאי ואולי פתיחות רבה יותר לעניין הפלסטיני, כך שהרשות הפלסטינית "המחודשת" תוכל להשתלב ביתר קלות בעיצוב "היום שאחרי" ברצועת עזה ובדיונים, לכשיחלו, על הנורמליזציה והשלכותיה על עתיד הסוגיה הפלסטינית.